

Lazoriva proti Ukrajině, rozsudek ze dne 17. 4. 2018 - K otázce náhradní rodinné péče s mezinárodním prvkem a právu stát se poručníkem svého příbuzného

Stěžovatel: Lazoriva

Žalovaný stát: Ukrajina

Číslo stížnosti: 6878/14

Datum: 17.04.2018

Článek Úmluvy: čl. 6
čl. 8

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: odůvodnění, osvojení, poručnictví, respektování rodinného života, respektování soukromého života

Český právní řád: § 81 a násl., § 928 a násl., § 794 a násl. zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Významnost: 2

K otázce náhradní rodinné péče s mezinárodním prvkem a právu stát se poručníkem svého příbuzného

Autorský komentář:

Předkládané rozhodnutí ESLP řeší otázku tvrzeného a současně i seznaného porušení čl. 8 Úmluvy (když současně namítaným porušením čl. 6 odst. 1 Úmluvy se Soud již za tohoto stavu nezabýval).

V dané věci se Soud svým rozhodnutím především dotýká mezí při definování institutů „rodinný život“ a „soukromý život“. Připomněl, že existence nebo neexistence „rodinného života“ ve smyslu čl. 8 Úmluvy je ve své podstatě otázkou skutkovou, která závisí na skutečné existenci úzkých osobních vazeb v praxi, kdy úzké vztahy bez prvku „rodinného života“ zpravidla spadají do rozsahu „soukromého života“. „Soukromý život“ je v porovnání s „rodinným životem“ širším pojmem, který zahrnuje mimo jiné i právo založit (zakládat) a rozvíjet vztahy s jinými lidskými bytostmi.

Soud v předkládaném rozhodnutí připomíná, že hlavním cílem čl. 8 Úmluvy je chránit jednotlivce před svévolným zasahováním ze strany orgánů veřejné moci. Z toho je vyvozována významná zásada, že ačkoliv uvedený článek neobsahuje žádné výslovné požadavky procesní povahy, musí být stěžovatel zapojen do rozhodovacího procesu jako celku takovou měrou, aby mu stát mohl poskytnout nezbytnou ochranu jeho zájmů chráněných tímto článkem.

Předmětné rozhodnutí soudu má potenciál být významným korektivem mimo jiné při řešení kauz vztahujících se k osobnosti člověka, a dále též vyplývajících z rodinného práva, na základě úpravy, kterou přináší zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatelka se narodila na Ukrajině a od roku 1984 žila v Rusku. Její sestra, K. T. O., porodila v roce 1993 dceru ruské státní příslušnosti, o kterou se však sama nestarala a jejímž poručníkem se proto stala stěžovatelka. Se svou neteří následně žila v obci Magadan v Rusku. V roce 2007 porodila K. T. O. na Ukrajině druhé dítě, syna, K. O. S., ale ani o něj se nestarala. K. O. S. byl z tohoto důvodu na přechodnou dobu umístěn do dětského domova v ukrajinském Chernivtsi – místě bydliště, ale následně byl vrácen do péče matky.

V roce 2012 okresní soud rozhodl o zbavení K. T. O. její rodičovské zodpovědnosti ke K. O. S., a to z důvodu zanedbané péče, a umístil chlapce do dětského domova s tím, že ho rovněž zařadil do seznamu dětí zbavených rodičovské péče a vhodných k osvojení. S ohledem na tyto okolnosti se stěžovatelka rozhodla stát se poručníkem K. O. S., svého synovce. Následně podnikla velké množství kroků, informovala se o podmínkách poručenství a začala shromažďovat dokumenty a osvědčení pro podání formální žádosti. V srpnu a září roku 2012 uskutečnila řadu telefonních hovorů s orgánem sociálně-právní ochrany dětí v Chernivtsi i dětským domovem, ve kterém se K. O. S. nacházel, a požádala je, aby vzaly v úvahu její plány ohledně poručenství.

Na žádost stěžovatelky zaslala poručnická služba v ruském Magadanu, kde stěžovatelka žila, dopis orgánu sociálně-právní ochrany dětí v Chernivtsi, ve kterém ho informovala, že stěžovatelka dostatečně plní své povinnosti poručníka již ke své neteři, tedy sestře K. O. S., a že její poručenství ke K. O. S. pokládá za vhodné a doporučuje nezvažovat jiné možnosti náhradní rodinné péče o K. O. S.

Orgán sociálně-právní ochrany dětí v Chernivtsi potvrdil dne 17. 9. 2012 obdržení dopisu a informoval poručnickou službu, respektive stěžovatelku, že existuje manželský pár, který by si chtěl osvojit K. O. S. a zároveň již doložil potřebné dokumenty, přičemž již bylo vydáno i souhlasné stanovisko komise ve prospěch osvojení. Na základě tohoto stanoviska může manželský pár podat žádost o osvojení K. O. S. u příslušného soudu. Ve stanovisku byla zmíněna rodinná situace K. O. S., včetně skutečnosti, že jeho teta má zájem stát se jeho poručníkem, avšak se závěrem, že osvojení je upřednostňovanou formou náhradní péče a bylo by v nejlepším zájmu dítěte. Závěrem orgán sociálně-právní ochrany dětí stěžovatelce doporučil, aby svoji žádost o poručenství podala u soudu co nejdříve.

Stěžovatelka však žádost bezprostředně poté nepodala a dne 2. 10. 2012 rozhodl příslušný okresní soud o schválení žádosti o osvojení K. O. S. manželským párem. Soud vycházel zejména ze souhlasného stanoviska komise a uvedl, že požadované osvojení je v nejlepším zájmu dítěte, které tak může vyrůst ve stabilním a harmonickém prostředí. Stěžovatelka následně podala proti tomuto rozhodnutí odvolání, které však odvolací soud odmítl, neboť neshledal, že by se stěžovatelka mohla stát účastníkem řízení a tak být aktivně legitimována k podání opravného prostředku. Vrchní soud poté zamítl i stěžovatelčin další opravný prostředek, neboť neshledal protiprávnost napadeného rozhodnutí odvolacího soudu.

V prosinci 2015 předložila vláda Soudu kopii doslovného záznamu rozhovoru s K. O. S., který provedl orgán sociálně-právní ochrany dětí v místě, kde žil manželský pár s adoptovaným dítětem, a to dne 19. 2. 2013. Podle tohoto záznamu vyjádřilo dítě mimo jiné přání pokračovat v životě se svými adoptivními rodiči, kteří byli přítomni během pohovoru.

Stěžovatelka uvedla, že osvojení K. O. S. negativně ovlivnilo její rodinný život a zcela zablokovalo její pokus stát se jeho poručníkem. Stěžovatelka také upozornila na to, že zvolené osvojení nebylo v nejlepším zájmu dítěte, když jím bylo zabráněno K. O. S. v kontaktu s jeho tetou a dalšími pokrevními příbuznými.

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

1. ÚDAJNÉ PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY
2. Přípustnost
3. Soud konstatuje, že stížnost není zjevně neopodstatněná ve smyslu čl. 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy. Dále konstatuje, že není nepřijatelná ani z jiných důvodů. Musí být proto prohlášena za přípustnou.
4. Důvodnost stížnosti

(...)

2. Hodnocení Soudu
3. a) Obecné zásady
4. Podle ustálené judikatury Soudu je existence nebo neexistence „rodinného života“ ve smyslu čl. 8 Úmluvy v podstatě otázkou skutkovou, která závisí na skutečné existenci úzkých osobních vazeb v praxi (viz například K. a T. proti Finsku, č. 25702/94, rozsudek velkého senátu ze dne 12. 7. 2001, § 150). Úzké vztahy bez prvku „rodinného života“ by zpravidla spadaly do rozsahu „soukromého života“ (viz Znamenskaya proti Rusku, č. 77785/01, rozsudek ze dne 2. 6. 2005, § 27 a další zde citované odkazy).
5. Hlavním cílem čl. 8 Úmluvy je chránit jednotlivce před svévolným zasahováním ze strany orgánů veřejné moci. V úvahu mohou přicházet i pozitivní závazky státu spojené s účinným „respektováním“ rodinného a/nebo soukromého života. Ačkoliv se hranice mezi pozitivními a negativními závazky státu nedají přesně vymezit, platné zásady jsou podobné pro obě pojetí. V obou případech je třeba nastolit spravedlivou rovnováhu mezi konkurenčními zájmy jednotlivce a celku, přičemž svoji roli při hledání této rovnováhy hrají i zájmy zmíněné v čl. 8 odst. 2 Úmluvy. V obou kontextech má stát určitý prostor pro uvážení (viz například A, B a C proti Irsku, č. 25579/05, rozsudek velkého senátu ze dne 16. 12. 2010, § 247; a Hämäläinen proti Finsku, č. 37359/09, rozsudek velkého senátu ze dne 16. 7. 2014, § 62, 63 a 65-67).
6. Ačkoliv čl. 8 Úmluvy neobsahuje žádné výslovné požadavky procesní povahy, stěžovatel musí být zapojen do rozhodovacího procesu jako celku takovou měrou, aby mu stát mohl poskytnout nezbytnou ochranu jeho zájmů chráněných čl. 8 Úmluvy (viz rozsudek Fernández Martínez proti Španělsku, č. 56030/07, rozsudek velkého senátu ze dne 12. 6. 2014, § 147; Elsholz proti Německu, č. 25735/94, rozsudek velkého senátu ze dne 13. 7. 2000, § 52; Z. K. proti Litvě, č. 60092/12, rozsudek ze dne 29. 4. 2014, § 100; a W. proti Spojenému království, rozsudek ze dne 8. 7. 1987, § 64).
7. b) Aplikace obecných zásad na projednávanou věc
8. Soud se domnívá, že pokud jde o stížnost stěžovatelky podle čl. 8 Úmluvy, existují v zásadě tři základní právní otázky, které je třeba zodpovědět:
9. i) zda se případ týká práva nebo zájmu chráněného čl. 8 Úmluvy, a zejména zda se jedná o „rodinný život“ nebo „soukromý život“ stěžovatelky;

(ii) zda došlo k zásahu do stěžovatelčina práva na respektování „rodinného života“ nebo „soukromého života“; a

(iii) zda údajné pochybení ukrajinských orgánů a soudů v náležitém zvážení záměru stěžovatelky stát se poručníkem svého synovce a/nebo nezahrnutí stěžovatelky do rozhodovacího procesu, pokud jde o osvojení jejího synovce, znamená porušení čl. 8 Úmluvy.

65. Pokud jde o první otázku, je třeba připomenout, že argument stěžovatelky, podle kterého založila rodinný nebo obdobný vztah s jejím synovcem, není podložen dostatečnými důkazy nebo přesvědčivými argumenty. Dítě se stěžovatelkou nežilo a stěžovatelka se odvolala pouze na jedinou návštěvu, a to za dobu asi pěti let od roku 2007 do roku 2012 (srov. například Moretti a Benedetti proti Itálii, č. 16318/07, rozsudek ze dne 27. 4. 2010, § 49-50; a Harroudj proti Francii, č. 43631/09, rozsudek ze dne 4. 10. 2012, § 46; viz také Boyle proti Spojenému království, č. 16580/90, rozsudek ze dne 28. 2. 1994, § 41-47; a Zampieri proti Itálii, č. 58194/00, rozhodnutí ze dne 3. 6. 2004, kde docházelo k častému kontaktu mezi stěžovateli a dětmi jeho sourozence, a to včetně části školních prázdnin; tyto skutečnosti byly hlavním důvodem pro učinění závěru o existenci rodinných vazeb). Vztah stěžovatelky s jejím synovcem tak není takového druhu, který by spadal pod pojem „rodinný život“. Kromě toho, pokud jde o její záměr založit „rodinný život“ se svým synovcem tím, že se stane jeho poručníkem, Soud připomíná, že čl. 8 Úmluvy nezaručuje právo založit rodinu.

66. Zájem stěžovatelky o zachování a rozvíjení svého vztahu nebo kontaktu s jejím synovcem tak pravděpodobně spadá do oblasti „soukromého života“, což je širší pojem a zahrnuje mimo jiné právo založit a rozvíjet vztahy s jinými lidskými bytostmi (viz E. B proti Francii, č. 43546/02, rozsudek velkého senátu ze dne 22. 1. 2008, § 43; Paradiso a Campanelli proti Itálii č. 25358/12, rozsudek velkého senátu ze dne 24. 1. 2017; § 161-65; a A. H. a ostatní proti Rusku, č. 6033/13 a dalších 15; rozsudek ze dne 17. 1. 2017, § 383). Dotčený zájem stěžovatelky však nebyl bez skutkového ani právního základu, a to s ohledem na následující skutečnosti:

67. i) dítě bylo příbuzným stěžovatelky;

68. ii) stěžovatelka s ním byla v kontaktu, i když tento kontakt nebyl trvalého či pravidelného charakteru;

(iii) úmysl stěžovatelky stát se poručníkem svého synovce byl skutečný – chtěla se o něj starat, jakmile zjistila, že jeho matka není schopna tak učinit. Informovala orgány o svém úmyslu stát se poručníkem a začala shromažďovat dokumenty, aby mohla podat formální žádost; relevantní je také skutečnost, že se předtím stala poručníkem své neteře, sestry K. O. S.; a

(iv) pokud jde o otázku péče o dítě z důvodu neschopnosti rodičů vykonávat své povinnosti vůči němu, dává vnitrostátní právo přednost příbuzným, přičemž ani vnitrostátní orgány, ani vláda netvrdily, že tato ustanovení vnitrostátního práva nelze v projednávané věci aplikovat.

67. Soud se zabýval výše uvedenými aspekty a dospěl k závěru, že se projednávaná věc týká spíše „soukromého života“ než „rodinného života“ stěžovatelky ve smyslu čl. 8 odst. 1 Úmluvy.

68. Pokud jde o druhou otázku, Soud poznamenává, že osvojení synovce stěžovatelky jinými subjekty představuje zásah do jejího práva na respektování jejího soukromého života. Tento postup měl totiž za následek (i) přerušování vazby mezi ní a jejím synovcem a (ii) znemožnění jejího záměru stát se jeho poručníkem.

69. Pokud jde o otázku, zda byl zásah v projednávané věci v souladu s požadavky čl. 8 Úmluvy, tak se Soud domnívá, že řízení o osvojení vykazuje závažné procesní nedostatky a pochybení ukrajinských orgánů a soudů. Úřady a soudy si sice byly vědomy záměru stěžovatelky, avšak nevěnovaly mu při rozhodování o osvojení dítěte dostatečnou pozornost. Soudy nevysvětlily, proč je osvojení pro K. O. S. lepší než poručenství jeho tety, přičemž toto posouzení bylo relevantní pro závěr o nejlepším zájmu dítěte, hlavní otázce řízení o osvojení. Nelze přisvědčit ani námitce, že by neochota úřadů a soudů vyřešit tuto záležitost mohla být vysvětlena skutečností, že stěžovatelka nepředložila oficiální žádost do rozhodnutí o osvojení. Stěžovatelka totiž jednala pečlivě v souladu s radami, které jí poskytl orgán sociálně-právní ochrany dětí, přičemž její argumentace byla v následném řízení zcela ignorována.

70. Výše uvedené úvahy stačí k tomu, aby Soud dospěl k závěru, že zásah do soukromého života stěžovatelky nebyl v souladu s procesními požadavky obsaženými v čl. 8 Úmluvy, a že v

důsledku toho došlo k porušení tohoto ustanovení. Tyto úvahy rovněž vylučují nutnost přezkoumat další argumenty předložené účastníky řízení v rámci této části stížnosti.

71. APLIKACE ČLÁNKU 6 ÚMLUVY

72. Stěžovatelka zároveň poukazovala na nedostatečný přístup k soudu, pokud jde o její odvolání proti rozsudku ze dne 2. 10. 2012. Konkrétně tvrdila, že rozhodnutí o odvolání bylo svévolné a bylo přijato v rozporu s vnitrostátním právem i s čl. 6 Úmluvy.

(...)

75. S ohledem na zjištění týkající se čl. 8 Úmluvy (viz body 69 a 70 výše) se Soud domnívá, že není třeba v této věci samostatně zkoumat, zda došlo k porušení čl. 6 odst. 1 Úmluvy (viz Vujica proti Chorvatsku, č. 56163/12, rozsudek ze dne 8. 10. 2015, § 108 a 109).

III. APLIKACE ČLÁNKU 41 ÚMLUVY

(...)

VÝROK

Z těchto důvodů Soud jednomyslně

1. Prohlašuje stížnost za přípustnou;
2. Rozhoduje, že došlo k porušení čl. 8 Úmluvy;
3. Rozhoduje, že není třeba samostatně přezkoumat stížnost podle čl. 6 odst. 1 Úmluvy;
4. Rozhoduje, že konstatování porušení práva je dostatečným zadostiučiněním za nemajetkovou újmu, kterou stěžovatelka utrpěla;
5. Rozhoduje, že
6. a) žalovaný stát má stěžovatelce zaplatit do tří měsíců ode dne, kdy je rozsudek v souladu s čl. 44 odst. 2 Úmluvy pravomocný, částku ve výši 215 eur a veškerou daň, která by mohla být stěžovatelce účtována v souvislosti s náklady a výdaji, přičemž tato částka má být přepočtena na ruské rubly podle sazby platné ke dni vypořádání;
7. b) od uplynutí uvedených tří měsíců až do vypořádání bude splatná úroková sazba z výše uvedené částky rovnající se mezní zápůjční úrokové sazbě Evropské centrální banky během běžné lhůty plus tři procentní body.

Souhlasné stanovisko soudce De Gaetano

Hlasoval jsem s většinou pro konstatování procesního porušení čl. 8 Úmluvy. Chtěl bych však poukázat na velmi zúžený kontext a důvody, na nichž je toto rozhodnutí založeno, a tudíž na jeho bezvýznamnost pro konečné umístění dítěte.

Není pochyb o tom, že stěžovatelka, jako teta K. O. S, měla nárok na to, aby její názory a záměry stát se poručníkem byly dostatečně zváženy soudem, který rozhodoval o osvojení chlapce. V tomto rozsahu bylo porušeno její právo na „soukromý život“ (viz odst. 66 a 67). Nicméně zároveň není pochyb o tom, že v tomto případě bylo osvojení vskutku v nejlepším zájmu dítěte. Za zvláštních okolností projednávaného případu je nemyslitelné, že by vnitrostátní soudy mohly dospět nebo by dospěly k jinému závěru, a to i kdyby plně zohlednily záměry stěžovatelky a poskytly jí čas podat příslušnou formální žádost o poručenství.

Jinými slovy, jedná se o procesní vadu, která přesto vedla k správnému výsledku, pokud jde o dítě.

Souhlasné stanovisko soudkyně Yudkivska

Hlasovala jsem s většinou pro zjištění porušení čl. 8 Úmluvy, i když jsem přesvědčena, že soudy jednaly nejen v nejlepším zájmu dotyčného dítěte, ale také v souladu s platnou právní úpravou. Většina však mlčela o dvou zásadních otázkách v této věci.

(...)

1. Nejlepší zájem dítěte

Stěžovatelka, jako teta K. O. S. - zjevně nejbližší příbuzný schopný péče o dítě, byla jednoznačně oprávněna se ucházet o péči o svého synovce. Je však důležité zmínit, že v žádném stadiu nenabídla dítěti osvojení. Kdyby to učinila, situace by i s ohledem na to, že už vychovává sestru K. O. S., vypadala jinak.

Bez ohledu na jakékoliv dobré důvody, které mohla mít při navrhování poručenství spíše než osvojení, je důležité poznamenat, že osvojení je obvykle upřednostňovaný způsob náhradní péče o dítě - pouze status osvojeného dítěte umožňuje, aby toto dítě bez rodičovské péče již nebylo za takové považováno a aby získalo stejná práva jako biologičtí potomci.

Úmluva OSN o právech dítěte úmyslně ponechala pojem „nejlepší zájem dítěte“ nedefinovaný, tak, aby se při jeho výkladu mohly vzít v úvahu kontext a okolnosti případu. Je však nesporné, že mezi všemi možnými prostředky náhradní rodinné péče je nejvhodnější osvojení, tj. zařazení dítěte do nové rodičovské péče, čímž se mu nabízejí všechny výhody trvalé rodiny.

Zatímco by trvalá péče ve formě poručenství stěžovatelkou - příbuznou K. O. S. - sice byla vynikající příležitostí pro dítě k udržení kontaktů se svou biologickou rodinou, nebyly by mu však poskytnuty výhody právoplatného člena rodiny. Vzhledem k velmi omezeným vztahům mezi stěžovatelkou a K. O. S. před osvojením, tak jeho osvojení rodinou, která ho přijala a nahradila mu skutečné biologické vazby, plně posloužilo nejlepším zájmům dítěte.

2. Legislativní rámec v rozhodné době

Není pochyb o tom, že K. O. S. byl ukrajinským státním příslušníkem, bez ohledu na to, že stěžovatelka a ruská vláda tvrdí, že byl ruským státním příslušníkem. V každém případě je jeho ukrajinská státní příslušnost nesporná od chvíle, kdy byla jeho matka zbavena rodičovských práv.

V souladu s čl. 16 a 24 zákona o mezinárodním právu soukromém, pokud je dotyčné dítě ukrajinským státním příslušníkem, zřízení a zrušení poručnictví s mezinárodním prvkem se řídí ukrajinskými zákony.

Ukrajinský zákon o rodině sice upravuje podrobně otázku osvojení cizincem, nicméně k otázce poručenství cizincem nemá podrobnou úpravu.

Článek 33 Minské úmluvy o právní pomoci a právních vztazích ve věcech občanských, rodinných a trestních z roku 1993 je však přesnější: stěžovatelka, ruská státní příslušnice, může být jmenována zákonným poručníkem K. O. S., ukrajinského státního příslušníka, pouze pokud by měla trvalý pobyt na Ukrajině. Účel tohoto omezení je jasný - zaručit efektivitu poručenství. Je úkolem příslušného Úřadu pro péči, aby dohlížel na podmínky, ve kterých je dítě udržováno a vzděláváno; a zdá se velmi obtížné, dokonce nemožné, provádět takový dohled v zahraničí a pravidelně zkoumat podmínky umístění dítěte.

Vzhledem k tomu, že stěžovatelka neměla v úmyslu se přestěhovat na Ukrajinu (přínejmenším takový záměr nevyplývá z informací, které má Soud k dispozici), vnitrostátní orgány měly postupovat podle těchto ustanovení právních předpisů a mezinárodních smluv a srozumitelně je stěžovatelce vysvětlit.

Namísto toho jí poskytly poměrně zavádějící rady a soudy ani správně neidentifikovaly skutkovou a právní situaci stěžovatelky, čímž ponechaly Soudu pouze tu možnost, rozhodnout o porušení procesních pravidel podle čl. 8 Úmluvy.

V projednávané věci je namístě zejména vyzdvihnout záslužný úmysl stěžovatelky, která chtěla pečovat o svou neter i synovce, jež opustila jejich matka (její sestra) a poskytnout jim péči a rodinu. Bez ohledu na důvody, které měly příslušné orgány k tomu, že její žádosti nevyhověly, byla tato nevědomost a ignorance z jejich strany nepřijatelná. Pohrdavé mlčení ze strany soudních orgánů, které se zabývají soukromými zájmy nejvyšší důležitosti, je samo o sobě porušením Úmluvy.

(Zpracovali: JUDr. Pavel Pavlík a JUDr. Klára Pawliková)